

ANKARA YÜKSEK ZİRAAT ENSTİTÜSÜ'NDE MÜLTECİ BİLİM ADAMLARI

Sevta Kadioğlu*

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün¹ 1933 yılında açılışı, İstanbul Darülfünunu'nun kapatılıp yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulduğu 1933 Üniversite Reformu ile birlikte, Türk yükseköğretim tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Her iki kurumun kuruluşu da Batı'nın bilimsel anlayış ve yöntemlerini Türk yüksek öğretim kurumlarına getirme konusundaki önemli çabalarıdır. Bu çabaların bir sonucu olarak her iki kurumda da yabancı bilim adamları görevlendirilmiştir. Bunlar, büyük oranda aynı ülkeden – Almanya – getirilmiş olmakla birlikte, bu iki kuruma gelen bilim adamlarının geliş şekli farklıdır. İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirilenler, neredeyse tümüyle, Almanya'da o yıllarda Yahudi asıllı oldukları ve/veya Hitler'in uygulamalarına karşı çıktıkları için üniversitedeki görevlerinden uzaklaştırılan bilim adamlarıdır. Buna karşılık, Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne, Alman hükümeti tarafından resmen görevlendirilen bilim adamları atanmıştır. Böylece, Türkiye'nin iki önemli şehrinde, ülkenin en önemli iki bilim kurumunda görev alan bilim adamlarından İstanbul Üniversitesi'ndekiler mülteci statüsünde, Yüksek Ziraat Enstitüsü'ndekiler ise Alman hükümetinin görevlendirdiği bilim adamları statüsünde çalışmışlardır.² Ancak bu bilim adamlarının yanısıra Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde dört mülteci bilim adamı görev almıştır. Bunlar, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün yanısıra Türkiye'nin önemli tarım ve jeoloji kurumlarında görev yapmışlardır. Bu çalışmada bu dört mülteci bilim adamının biyografisi verilecek ve Türkiye'deki faaliyetleri tanıtılacaktır. Ancak bundan önce Türk-Alman bilimsel ilişkilerinin Birinci Dünya Savaşı'na uzanan tarihi ve Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşu kısaca ele alınacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Almanya ile müttefik olmanın getirdiği yakınlaşma, İttihad ve Terakki yönetimini siyasi ittifak, askeri ve mali destek yanında eğitim ve kültür sahasında da Almanya ile işbirliğine

yönelmiştir. Alman hükümeti de, Türk eğitim sistemi üzerinde ötedenberi hakim olan Fransız etkisini azaltma hedefini taşımaktaydı. İki tarafın da aynı yöndeki isteğinin çakışması üzerine Almanya Dışişleri Bakanlığı ile mutabakat sağlanmış ve Prof. Dr. Franz Schmidt³ Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey (1875-1926) tarafından Maarif Nezareti'ne danışman olarak tayin edilmiştir. 1 Mart 1915'te göreve atanan ve hemen Türkçe öğrenmeye başlayan Franz Schmidt'in asıl hedefi Türk eğitiminin örnek aldığı Fransız eğitim sistemi yerine Alman eğitim sistemini yerleştirmektir. Çalışmalara üst kademelerden başlamanın daha çabuk sonuç vereceği düşüncesiyle Maarif Nazırı Şükrü Bey'i, Almanya'dan Darülfünun'a öğretim üyesi getirilmesi konusunda ikna etmişti. Zaten o yıllarda Darülfünun öğretim üyeleri arasında da yabancı öğretim üyesi getirilmesi yönünde bir istek vardı. Ancak tek bir ülkenin bu kurumda egemenlik kurmasından çekinildiği için öğretim elemanlarının değişik ülkelerden getirilmesi düşünülüyordu. Sonuçta, savaş döneminin şartları ve Schmidt'in de etkisiyle Almanya'dan getirilen 18 öğretim elemanı Darülfünun'da görevlendirildi.⁴ Bunlar, savaş yılları boyunca Darülfünun'da çalıştıktan sonra 1918'de savaşın sona ermesiyle ülkelerine döndüler.⁵

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluşu

Ziraat ve veterinerlik alanında Almanya ile işbirliği daha erken yıllara, ondokuzuncu yüzyılın ortasına kadar geri götürülebilir. Mekteb-i Harbiye'ye veterinerlik derslerinin girişi Sultan Abdülmecit (1839-1861) döneminde Prusya Krallığı'nın desteği ile olmuştur. Prusyalı veteriner Von Godlewsky 1841'e kadar Harbiye Okulu öğrencilerine veterinerlik dersleri vermiştir. 1891'de İstanbul'da kurulan Halkalı Ziraat Mektebi'nin bazı mezunları Almanya'ya gönderilmiştir. Bu gençler, daha sonra, Yüksek Ziraat Enstitüsü'ndeki Alman öğretim üyelerine asistan ve tercüman olarak verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulmasından sonra M. Kemal Atatürk'ün öncülüğünde Avrupa'dan bilim ve teknoloji transferini hedefleyen toplumsal reformlar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 1927'de Hükümet, ülkenin ziraat sistemi reformuna yardım etmek ve aynı zamanda bir ziraat okulu kuruluşunu planlamak amacıyla Alman uzmanlar getirtmiştir. Bu işbirliği, Almanya'nın,

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Bu kurumun adı kuruluş kanununda belirtildiği şekliyle *Yüksek Ziraat Enstitüsü*'dür. Ancak kurulduğu şehrin adı da eklenerek *Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü* şeklinde kullanımı da yaygınlaşmıştır.

² Bu farklı şekilde görevlendirmenin sebepleri ve siyasi boyutu hakkında bkz. Regine Erichen, "The politics behind scientific transfer between Turkey and Germany in the case of the 'Yüksek Ziraat Enstitüsü' in Ankara," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.LV, sayı 2, Nisan-Haziran 2000, s.37-53.

³ Franz Schmidt 1915-1918 yılları arasında Türkiye'de kalmış ve Türk eğitim sisteminin yapılanmasıyla ilgili çalışmalarda bulunarak eğitim reformu ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Bu raporun tam metni için bkz. Kemal Turan, "Bir Alman eğitimciye göre savaş yıllarında Osmanlı maarifi - F. Schmidt'in Eğitim Reformu Raporu," *İstanbul Araştırmaları* 4, İstanbul 1998, s.199-236.

⁴ Bu öğretim üyeleri hakkında ayrıntılı bilgi ve Türkiye'deki faaliyetleri için bkz. Emre Dölen, "I.Dünya Savaşı sırasında Darülfünun'da görevlendirilen Alman öğretim elemanları," *Eczacılık Tarihi Araştırmaları*, ed. Afife Mat, İstanbul 2003, s.231-249.

⁵ Bu öğretim elemanlarının Darülfünun'daki eğitim ve araştırma faaliyetleri hakkındaki eleştiri ve değerlendirmeler için bkz. Osman Ergin, *Türkiye Eğitim Tarihi*, c.III-IV, İstanbul 1977, s.1231-1232 ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, İstanbul 1998, s.227-228.

Türkiye'de ziraat alanında kurulacak önemli bir yüksek öğretim kurumunun kuruluşunda etkili olması anlamına geliyordu.⁶ Bu kurum Yüksek Ziraat Enstitüsü'dür.

Türkiye'de zirai bilgilerin okullar yolu ile verilmesi Tanzimat dönemine kadar geri götürülebilir. İlk teşebbüsler arasında sonuca ulaşan ve dikkate değer olan kurumlardan birisi Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi'dir. Veterinerlik eğitimi de veren bu okulu, yüzyılın sonlarına doğru Edirne (1881), Selanik (1877) ve Bursa'da (1891) açılan "Ziraat Uygulama Okulları" izlemiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde yayınlanan "Tedrisat-ı Ziraiyye Nizamnamesi" (1912) ile ziraat eğitimi yeniden planlanmış ve mevcut ziraat okullarına daha alt seviyedeki çiftlik ve amele mektepleri ilave edilmiştir.⁷ Ancak savaş şartları başta olmak üzere çeşitli sebepler yüzünden bu nizamnamenin getirdiği hükümler tam olarak uygulanamamış, ziraat öğretiminde büyük bir gelişme görülmemiş, açılan okulların bazıları kapanmak zorunda kalmıştır.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, ziraat eğitimini ilgilendiren ilk atılım, mevcut orta seviyeli ziraat okullarının sayısının artırılması olmuştur.⁸ Mevcut ziraat okullarının beklenen verimliliği göstermediği düşünülerek ziraat eğitimini çağın gereklerine uygun hale getirebilmek için çalışmalar başlamıştır. Bu çerçevede, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşuna hazırlık olarak 1928 ilkbaharında Oldenburg yönetimindeki bir Alman uzmanlar kurulu Ankara'ya davet edilmiştir. Oldenburg Heyeti adıyla anılan ve 11 üyeden oluşan bu kurul ziraat teşkilatını ve okullarını tetkik ettikten sonra Ziraat Vekaleti'ne bir rapor sunmuştur.⁹ Bu raporda ziraat alanında modern bir yüksek öğretim kurumunun kurulmasını önerilmiştir. Aynı yıl, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün faaliyette bulunacağı binaların temelleri atılmıştır. Diğer taraftan, 1930 yılında, Ankara yakınındaki Etlik'te Yüksek Ziraat Mektebi açılmıştır.¹⁰ 1930'dan 1933'e kadar ziraat eğitim ve öğretimi bu okulda yürütülmüştür. Bu arada, Yüksek Ziraat Enstitü'nün inşası da tamamlanmış ve Enstitü, 30 Ekim 1933 tarihinde törenle

⁶ Regine Erichen, a.g.m., s.39.

⁷ Sevtap Kadioğlu, "Osmanlı döneminde Türkiye'de ziraat okulları üzerine notlar ve Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi," *Kutadgubilig*, sayı 8, Ekim 2005, s.239-257.

⁸ Howard e. Wilson- İlhan Başgöz, *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim ve Atatürk*, Ankara 1973, s.199-200.

⁹ *Türkiye'de Altı Aylık Kuruluş Çalışmaları*, Alman Zirai uzman heyetinin 1 Nisan- 30 Eylül 1928 tarihleri arasındaki çalışmaları hakkında rapor, heyet başkanı ve hükümet başkanını Dr. Oldenburg tarafından Almanca olarak hazırlanmış, teksir edilerek çoğaltılmıştır, yayımlanmamıştır.

¹⁰ Emre Dölen, "Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde bilimsel araştırmanın kurumsallaşması ve yapılan doktoralar (1933-1948)," *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, ed: Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Ankara 2007, s.217-233.

açılmıştır. Rektör olarak da aslen iktisatçı olan, Leipzig Üniversitesi profesörlerinden Friedrich Falke (1871-1948) görevlendirilmiştir.¹¹

Yüksek Ziraat Enstitüsü, ziraat, veteriner hekimlik ve ormancılık alanlarında meslek adamı yetiştirmenin yanı sıra, bu konularda ülke bilimini geliştirme görevini de üzerine almıştı. Böylece Enstitü, sadece yüksek öğretim veren değil, aynı zamanda bilimsel araştırmalar yapan bir kurum olmuştur.¹² Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün öğretim yanında ve aynı ağırlıkta olmak üzere araştırmaya yer ayırması yani bilimsel faaliyetlere önem vermesi, akademik ünvan verme yetkisine sahip olması Enstitü'nün fonksiyonel olarak üniversite özelliklerine sahip olarak düzenlendiğini göstermektedir. 1948 yılında Veteriner Fakültesi Ankara Üniversitesi'ne, Orman Fakültesi İstanbul Üniversitesi'ne bağlanmıştır. Ayrıca, Enstitü'nün Tabii İlimler Fakültesi ile Ziraat Sanatları Fakültesi, Ziraat Fakültesi ile birleştirilerek Ankara Üniversitesi'ne bağlanmıştır. Böylece Enstitü adı altında 15 yıl faaliyette bulunan Yüksek Ziraat Enstitüsü tarihe karışmıştır.¹³

Alman Bilim Adamlarının Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluşuna ve Gelişmesine Katkıları

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde öğretim, -kuruluş yıllarında- Alman profesörlerin idaresindeydi.¹⁴ Dersler Almanca olarak veriliyor ve Türk asistanlar tarafından Türkçe'ye tercüme ediliyordu. Bu asistanlar, yukarıda bahsedildiği gibi, Halkalı Ziraat Mektebi'nden mezun olduktan sonra ileri eğitim almak üzere Almanya'ya gitmiş olan gençlerdi. Bu kişiler Enstitü'nün kurulduğu yıllarda ülkeye geri dönmüş ve Alman profesörlerin yanına asistan ve tercüman olarak tayin edilmişlerdi. Bu da, enstitünün kuruluşunun iyi bir şekilde planlanıp, düzenlendiğini açıkça göstermektedir. 1938'de F.Falke'nin Türkiye'den ayrılmasıyla birlikte diğer Alman öğretim üyeleri de yavaş yavaş Almanya'ya dönmeye başlamış ve II. Dünya Savaşı ile birlikte ayrılmalar daha da artmıştır. 1942 yılına gelindiğinde Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde artık Alman Hükümeti tarafından kuruluş yıllarında görevlendirilmiş olan bilim adamlarından hiçbirisi kalmamıştı. Bu bilim adamlarından doğan boşluğu bu arada yetişmiş olan Türk öğretim üyeleri doldurmuştur. Böylece, 1933-42 yılları

¹¹ Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görev yapanlar, kanunlar ve yönetmelikler hakkında bkz. Cemalettin Yaşar Çiftçi, *Kuruluşunun 75. Yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933-1948)*, Ankara 2008.

¹² *Ziraat, Veteriner, Orman Fakültelerinin Yüksek Ziraat Enstitüsü Bünyesinde Açılışlarının 50. Yılı (1933-1983)*, Ankara 1983, s.2-3.

¹³ Emre Dölen, "Cumhuriyet'in onuncu yılında kurulmuş olan İstanbul Üniversitesi ile Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşlarının ve akademik yapılarının karşılaştırılması", *Bilanço 1923-1998, Türkiye Cumhuriyetinin 75 Yılına Toplu Bakış*, İstanbul 1999, s.239-245.

¹⁴ Fakültelerdeki Enstitüler ve idarecileri olan Alman bilim adamlarının listesi için bkz. Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt, İstanbul 2000, s.67.

arasında görev yapan Alman öğretim üyeleri, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulmasına ve gelişmesine, eğitim ve araştırmada Batı'nın bilimsel geleneğini yerleştirmede katkıda bulunmuşlar, sonra da yerlerini yetiştirdikleri Türk bilim adamlarına bırakmışlardır.

Başta Falke olmak üzere Alman bilim adamları, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü Almanya'daki enstitülere benzer şekilde kurmak ve donatmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Alman örneğine göre, akademik kariyer yapacak olan bilim adamları için doktora çalışması Türkiye'de ilk defa Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde şart koşulmuş, akademik bir atmosfer yaratılmasına çalışılmıştır.¹⁵

Enstitü'nün kuruluşunda görev alan Alman öğretim üyelerinin her biri için konunun uzmanı bilim adamları tarafından yapılacak bio-bibliyografik ve analitik çalışmalar, onların Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne ve dolayısıyla Türk bilim hayatına katkılarını daha açık olarak ortaya koyacaktır. Bu çalışma sırasında yapılan araştırmalar, İstanbul Üniversitesi'nde çalışan Alman bilim adamları hakkında yapılan çalışmaların daha yoğun olmasına rağmen Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde çalışan Alman bilim adamları için bir boşluk bulunduğunu göstermektedir.¹⁶

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları

Daha önce de ifade edildiği gibi, Yüksek Ziraat Enstitüsü ve İstanbul Üniversitesi aynı yılda (1933) açılmıştır. Türk yüksek öğretim tarihinde Atatürk Üniversite Reformu olarak yerini alacak olan düzenlemede Darülfünun kapatılmış ve öğretim üyelerinin üçte ikisinin görevine son verilmiştir. Yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'nde ise aynı yıllarda Almanya'da iktidarda olan Nasyonal Sosyalist idare tarafından görevlerine son verilen öğretim üyelerin yer almıştır. Böylece aynı tarihten itibaren ülkenin iki önemli şehrindeki iki önemli bilim ve eğitim kurumunda aynı ülkeden farklı şekillerde gelmiş ve görevlendirilmiş bilim adamları iki ayrı grup olarak çalışmaya başlamışlardır. Bu iki grup doğal olarak birbirlerinden uzak olmuş ve kaynaşmamıştır. Bu yıllarda, ne mülteci bilim adamları Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde, ne de Alman hükümetinin görevlendirdiği bilim adamları İstanbul Üniversitesi'nde çalışmıştır. Savaş yıllarında Türkiye ile Almanya arasındaki resmi ilişkilerin nisbeten kötüleşmesi sonucunda Yüksek Ziraat Enstitüsü'ndeki öğretim üyeleri yavaş yavaş Türkiye'den ayrılmaya başlamış ve sonunda, Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesiyle bu bilim adamlarının hepsi Ankara'yı terk

¹⁵ Hikmet Birand, *Türk Yüksek Öğretiminde Çalışan Alman Bilginlerinin Hizmeti Hakkında*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1960, s.20.

¹⁶ Bu boşluğu doldurmak üzere yapılan çalışmalardan birisi Prof.Dr. Asuman Baytop'un "Prof. Kurt Krause'nin Türkiye florası ile ilgili gezileri ve yayınları" başlıklı çalışmasıdır, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.IX, sayı 1-2, 2007-08.

etmiştir. Ancak, mülteci satüsündeki dört bilim adamı Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Alman Hükümetinin resmen görevlendirdiği öğretim üyeleri arasında görev almayı başaramamışlardır. Bu bilim adamları, jeolog Wilhelm Salomon-Calvi, kimyacı Otto Gerngross, kütüphaneci ve daha sonra da jeoloji profesörü Max Pfannenstiel ve botanikçi Hans Bremer'dir. Bu bilim adamlarının Türkiye'deki bilimsel faaliyetleri ve yayınları hakkında aşağıda bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Wilhelm Salomon- Calvi (1868 -1941)

Wilhelm Salomon-Calvi 15 Şubat 1868'de Berlin'de doğmuştur. İsviçreli ünlü jeolog Albert Heim'in (1849-1937) ve Alman yerbilimci Carl Herman Credner'in (1841-1913) öğrencisi olmuş, ve 1890 yılında Berlin'de Ferdinand Zirkel'in (1838-1912) yanında doktorasını tamamlamıştır. Doktora tezinin başlığı, *Adamello Masifinin İtalya Kısımındaki Monte Aviiolo'daki Jeolojik ve Petrografik Çalışmalar*'dır. Daha sonra Münih'e yerleşmiş ve Karl Alfred von Zittel'in (1839-1904) yanında paleontoloji eğitimini derinleştirmiştir. 1893-1896 yılları arasında Kuzey İtalya'daki Pavia Üniversitesi'nde çalışmıştır. 1897'de Almanya'ya geri dönmüştür. Heildelberg'de Karl Heinrich Ferdinand Rosenbusch'un yanında asistan olarak görev almış ve aynı yıl *Periadristik Granitik-Tanecikli Kütlenin Daha Eski Katman Formu ve Oluşum Tipi* başlıklı bir çalışmasıyla doçent olmuştur. 1901'de Heildelberg'de paleontoloji ve stratigrafi profesörü olmuş, daha sonra bu kadro 1908'de jeoloji ve paleontoloji profesörlüğüne dönüştürülmüştür. Heildelberg'te 37 yıl ders verdikten sonra Yahudi asıllı olduğu için 1933 yılında Alman vatandaşlığından çıkarılan Salomon-Calvi, 1934 yılında Almanya'dan ayrılarak Türkiye'ye gelmiştir.¹⁷ Salomon-Calvi bu tarihten sonra, ölünceye kadar 7 yıl Türkiye'de yaşamıştır.

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Tabii İlimler Fakültesi'nde Fizik, Kimya, Botanik ve Zooloji enstitüleri dışında bir de Jeoloji Enstitüsü vardı. Salomon-Calvi, bu enstitünün yönetimini üzerine almış ve enstitüyü genişletmeye başlamıştır. Ancak bu görevde iki yıl kaldıktan sonra 1936'da Türkiye'nin jeoloji araştırmalarını organize etmek için Tarım Bakanlığı'na geçmiştir. Salomon-Calvi, Türkiye'nin jeolojik meseleleriyle yakından ilgilenmiş, bunların çözümü için bağımsız bir jeoloji kurumunun kurulması yolunda teşebbüslerde bulunmuş, ancak girişimi sonuçsuz kalmıştır.¹⁸ 20 Mart

¹⁷ Adolf Wurm, "Wilhelm Salomon Calvi", *Zeitschrift der deutschen Geologischen Gesellschaft*, Band 102, Heft 1, Stuttgart 1950, p.141-146.

¹⁸ Salomon-Calvi bunun için 14 Haziran 1936'da dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye bir rapor sunmuştur. Calvi raporunda, o zamana kadar Türkiye'de, jeolojik araştırmaların kişilerin inisiyatifine veya tesadüfe bırakıldığını ifade ederek, Etibank ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün yalnız faydalı maden ocaklarının tetkiki ile uğraşmakta olduklarını ifade etmiştir. Ancak bunun dışında halledilmesi gereken ve halledildiği takdirde ülkeye para getirebilecek jeolojik meseleler vardır. Salomon-Calvi bu meseleri raporunda detaylı olarak anlatmıştır. MTA ve Etibank'ın çalışmalarını takdir ettiğini belirtmekle beraber,

1939'da Maden Tetkik Arama Enstitüsü'ne müşavir jeolog olarak tayin edilmiştir. Bu tarihten sonra, bağımsız bir kuruluş olan ve gelişmesinde büyük rol oynadığı Maden Tetkik Araştırma Enstitüsü, onun başlıca çalışma yeri olmuştur.

Salomon-Calvi'ye, Atatürk Üniversitesi Reformu'nu takiben, 1934-35'te, Fransız coğrafyacı ve jeolog Ernest Chaput (1880-1943)'nün önerisi üzerine İstanbul Üniversitesi'nde Jeoloji Kürsü Başkanlığı teklif edilmiştir. Calvi, Maden Tetkik Arama Enstitüsü'ndeki çalışmalarını dikkate alarak bu teklifi reddetmiştir. Bundan sonra, bütün mesaisini bu kurumdaki çalışmalarına adanmış olan Salomon-Calvi, 15 Temmuz 1941'de Ankara'da ölmüş ve Cebeci mezarlığında toprağa verilmiştir. Salomon-Calvi ile birlikte bir süre Ankara'da mülteci olarak yaşamış olan Max Pfannenstiel'e göre, Calvi'nin Ankara'daki evi, entellektüellerin toplandığı bir merkez idi ve Calvi için düzenlenen cenaze töreni Türk hükümeti ve arkadaşlarının ona verdikleri büyük değer ve saygının bir kanıtıydı.¹⁹

Salomon-Calvi, Türkiye'de çok cazip bir çalışma sahası bulmuş, yaptığı uzun seyahatler sayesinde Anadolu'nun henüz araştırılmamış kısımlarını tanımış, ilerlemiş yaşına rağmen durup dinlenmeden karşılaştığı problemleri araştırmış ve çok sayıda yayın (Bkz. Ek 1) yapmıştır: Türkiye'deki su kaynaklarının, depremlerin ve ılıca kaynaklarının birer katalogunu yayımlamış, Kuzey Anadolu'da petrol araştırmaları yapmıştır. Araştırmalarının bilimsel sonuçlarını ülke için uygulamada yararlanılabilir hale getirmeye çalışmıştır.²⁰

Otto Gerngross (1882-1966)

26 Şubat 1882'de Viyana'da doğan Avusturya kökenli kimyager Otto Gerngross, 1900'den sonra Berlin'e gelmiş ve Alman vatandaşlığına geçmiştir.²¹ Gerngross, Nobel ödülü almış olan Emil Fischer'in yanında kimya öğrenimi görmüş ve 1913'te onun teşvikiyle Berlin-Charlottenburg Teknik Üniversitesi'nin Teknik-Kimya Enstitüsü'nde görev almıştır. 1932'de Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Rektörü Falke, kendisine profesörlük önermiştir. Gerngross teklifi kabul etmiş ve 31 Temmuz 1933'te Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat Fakültesi'nde görevlendirilmiştir. Almanya'da çalıştığı üniversiteden kendisine üç yıl izin verilmiştir. Daha sonra bu izin 1938'de kadar, her seferinde

daha spesifik araştırmalar ve hatta jeoloji eğitimi de verecek olan başka bir kurumun gerekliliğini vurgulamıştır. Raporun tam metni için bkz. *Türkiye Cumhuriyeti Jeoloji Kurumu Organizasyonunun Bir Zaruret Olduğunu Gösteren Esaslar*, T.C.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, No: 030-10-175-211-2.

¹⁹ Max Pfannenstiel, "Zum Gedächtnis Wilhelm Salomon-Calvi," *Mitteilungen der Vereinigung der Freunde der Studentenschaft der Universität Heidelberg*, X/23, p.3-6.

²⁰ Adolf Wurm, a.g.m., s.144.

²¹ Mülteci olduğu için Alman vatandaşlığından çıkarılması üzerine II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden Avusturya vatandaşlığına geçmiştir.

bir yıl olmak üzere, uzatılmıştır. 1938'den itibaren kendisini mülteci olarak kabul etmiş, 1943'te Türkiye'de gözaltına alınma tehlikesi doğunca ve sözleşmesi feshedilince bir süre Telaviv yakınında Ramatgan'a giderek bir kibutzda²² çalışmıştır.²³

Gerngross sonra tekrar Türkiye'ye dönerek Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Ziraat Sanatları Fakültesi'nde görev almıştır. Hatta bir dönem bu fakültenin dekanlığını da yapmıştır.²⁴ Ekmek tahılının araştırılması ve bağcılığın geliştirilmesi konularıyla özel olarak ilgilenmiştir. 1947 yılında Gerngross, 1942 yılında kurulmuş olan Ankara Üniversitesi'nin Fen Fakültesi'ne davet edilmiş ve ölümüne kadar burada Uygulamalı ve Teknik Kimya Enstitüsü Müdürlüğü ve Kimyasal Teknoloji profesörlüğü yapmıştır.²⁵ Kendisine, 1947 yılında Berlin Teknik Üniversitesi tarafından emeklilik ve diğer özlük hakları verilmiş ise de Gerngross Türkiye'de kalmayı tercih etmiş ve 23 Ocak 1966'da Ankara'da ölmüştür. Otto Gerngross'un Türkiye'deki çalışmaları ekmek tahılının araştırılması ve bağcılığın geliştirilmesine yöneliktir. (Bkz. Ek 2).

Max Pfannenstiel (1902-1976)

Max Pfannenstiel, 27 Temmuz 1902'de Alsace'de doğmuştur. Jeoloji ve mineraloji okumuştur. 1930-32 yıllarında kütüphaneci olarak Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde çalışmıştır. Daha sonra Freiburg Üniversitesi Jeoloji Enstitüsü'ne asistan olarak girmiş ve ari ırktan olmadığı için 1933'te bu işini kaybetmiştir. Ocak 1934'ten Mart 1935'e kadar tıp kitapları satan bir yerde çalıştıktan sonra, 1935'te Cenevre'de kütüphaneci olarak mütevazı bir görev bulabilmiştir. 1938 Nisan'ında Dr. Stumvoll'un yerine kütüphaneci olarak Yüksek Ziraat Enstitüsü kütüphanesine gelmiş ve kendisine kütüphanenin yönetimi verilmiştir. 1940'tan sonra Türk Tarih Kurumu'nda çalışmış ve orada Atatürk'ün kuruma vasiyeti olan Atatürk Kütüphanesi'ni düzenlemiştir. 1941 Ağustos ayında Türk hükümeti ile anlaşması sona ermiş ve Almanya'ya geri dönerek Erlangen'de üniversite kütüphanesinde görev almıştır. 1947'den itibaren Freiburg Üniversitesi'nde jeoloji profesörlüğü yapmış, 1954'te aynı üniversitenin Rektörlüğüne getirilmiştir. 2 Ocak 1976'da Freiburg'da ölmüştür.²⁶ Türkiye'de kaldığı yıllarda jeoloji ve tarih öncesi devirlere ait orijinal çalışmalar yapmıştır. Bunlardan bazıları, Türkiye'den ayrılmasından sonra Almanya'da yayınlanmıştır. Bu da, Pfannenstiel'in Türkiye'de kısa bir

²² İsrail'de askeri özelliği de olan kolektif tarımsal işletme.

²³ Horst Widmann, a.g.e., s.258-260.

²⁴ *Yüksek Ziraat Enstitüsü 1933-34 Senesi Ders ve Tatbikat Planı*, s.16.

²⁵ Horst Widmann, a.g.e., s.259.

²⁶ Hildegard Müller, "German librarians in exile in Turkey, 1933-1945", *Libraries & Culture*, vol.33, No.3, Summer 1998, p.294-304.

süre kalmasına rağmen Türkiye ile ilgili çalışmalarına Almanya'ya dönüşünde de devam etmiş olduğunu göstermektedir. (Bkz. Ek 3).

Hans Bremer (1891-1964)

Hans Bremer, 15 Ekim 1891'de o tarihlerde Prusya'da, bugün güney Polonya'da bulunan Leobschütz'de doğmuştur. Breslau ve Münih'te biyoloji, kimya ve fizik okuduktan sonra 1922'de Breslau Üniversitesi'nde zooloji konusunda doktorasını vermiştir. Aynı yıl, bitki koruma dalına yönelmiştir. 1924'te Ziraat ve Orman Devlet Biyoloji Kurumu'nda (Biologischen Reichsanstalt für Land- und Forstwirtschaft) çalışmaya başlamıştır. 1937'de Tarım Bakanlığı'nın daveti üzerine bitki hastalıkları uzmanı olarak Türkiye'ye gelmiş ve 1940'a kadar Bornova Ziraî Mücadele Enstitüsü'nde, 1940-51 arasında da Ankara Ziraî Mücadele Enstitüsü'nün Fitopatoloji Bölümü'nde çalışmıştır. Ülkemizde yaptığı çalışmalar içinde en kayda değer olanları *Türkiye Fitopatolojisi* adlı 3 ciltlik kitabı ile *Türkiye'nin Parazit Mantarları Üzerinde İncelemeler* isimli 6 kısımda toplanan yayınlarıdır. Ankara Ziraî Mücadele Enstitüsü Fitopatoloji Bölümü'nün herbariumunu oluşturan çeşitli parazit mantarlara ait çok sayıdaki örneğin önemli bir kısmı onun tarafından tayin edilmiş veya Avrupa'nın yetkili kurumlarına onun aracılığı ile tayin ettirilmiştir. Yerli ve yabancı çeşitli dergilerde çıkan yazılarından da anlaşılabilceği gibi, Türkiye'nin birçok fitopatoloji problemi onun bilgisinin ışığı altında halledilmiştir.²⁷ (Bkz. Ek 4). Bu çalışmalarına paralel olarak Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde öğretim görevi de üstlenmiştir.²⁸

1951 yılında, Federal Biyoloji Kurumu başkanının davetiyle Almanya'ya dönen Bremer, Türkiye'den ayrıldıktan sonra da Türkiye'deki mesai arkadaşlarıyla irtibatını kesmemiş, onların çalışmalarına yardımcı olmuş, ülkemizin fitopatolojik konularına olan ilgisi devam etmiştir. Hans Bremer'e, Almanya'nın Wiesbaden eyaletinde toplanan 35. Alman Bitki Koruma Kongresi'nde, 13 Ekim 1964 günü, bitki koruma alınındaki başarılı hizmetlerinin bir mükafatı olarak Otto Appel²⁹ madalyası verilmiştir. Bremer, madalyayı aldıktan sonra, bir fitopatolog olarak Türkiye'de meslek hatıralarını anlattığı konuşmasını yaparken rahatsızlık olarak vefat etmiştir.³⁰

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 10. yılında (1933) kurulan İstanbul Üniversitesi'nin ve Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluş hedefi, Batı'ya özgü

²⁷ Mediha Özmen, "Hans Bremer'i kaybettik," *Bitki Koruma Bülteni*, c.IV, sayı 3, Eylül 1964, s.96-97.

²⁸ Horst Widmann, *a.g.e.*, s.261.

²⁹ Friedrich C. Louis Otto-Appell (1867-1952).

³⁰ Mediha Özmen, *a.g.m.*, s.95-96.

modern bilimsel anlayış ve yöntemleri yerleştirmek olmuştur. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için her iki kurumun öğretim kadrosu yabancı bilim adamları ile desteklenmiştir. Aynı yıllarda Almanya'daki önemli politik gelişmeler, her iki kuruma da aynı ülkeden ancak farklı statülerde bilim adamlarının gelmesine imkan vermiştir.

İstanbul Üniversitesi, Almanya'dan ayrılmak zorunda kalan öğretim üyelerine; Yüksek Ziraat Enstitüsü ise Alman Hükümeti'nin görevlendirdiği öğretim üyelerine kadrolarında yer vermiştir. Alman hükümeti tarafından görevlendirilen bilim adamları, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Türk Hükümeti ile Alman Hükümeti arasındaki ilişkilerin eski sıcaklığını kaybetmesiyle birlikte Türkiye'den ayrılmaya başlamışlardır. 1942 yılına kadar tamamı ülkeyi terk etmiştir. Bu bilim adamlarının Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü gibi önemli bir bilim kuruluşunun kuruluşunda ve örgütlenmesinde önemli bir rol oynadıkları şüphesizdir. Mültecilerin yaşadığı psikolojik sıkıntılar içinde olmamaları da, onların daha rahat şartlarda ve verimli olarak çalışmalarını sağlamıştır.

1933-1942 dönemi, İstanbul Üniversitesi mülteci bilim adamlarının, Yüksek Ziraat Enstitüsü ise Alman hükümeti tarafından görevlendirilen bilim adamlarının çalışma ve faaliyet alanı olmuştur. İstanbul Üniversitesi'nde Alman Hükümeti tarafından görevlendirilen bilim adamı olmamıştır. Ancak istisna olarak çok az sayıdaki mülteci bilim adamı Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görev alabilmiştir. Bunlardan dünyaca ünlü bir bilim adamı olan Salomon-Calvi, kariyerinin doruğunda iken geldiği Ankara'da ömrünün son günlerini geçirmiş ve Türkiye'nin en önemli araştırma kurumlarından olan ve o yıllarda yeni kurulmuş olan Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nün (kuruluşu 1936) gelişmesinde önemli rol oynamış, ve bu kurumun dergisinde Türkiye jeolojisine ait önemli yayınlar yapmıştır. Otto Gerngross ise önce Alman hükümetinin görevlisi olarak Türkiye'ye gelmiş 1938'den itibaren kendisini mülteci kabul etmiştir. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Teknolojik Kimya konusunda eğitim ve araştırma faaliyetinde bulunduktan sonra kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde görev almış ve o da ömrünün sonuna kadar Türkiye'de eğitim ve araştırma faaliyetlerini sürdürmüştür. Max Pfannenstiel ise, aslen jeolog olmakla birlikte, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kütüphanesinde görevlendirilmiş, Türkiye'de kaldığı yıllarda jeolojik araştırmalarda bulunmuştur. Daha çok Ankara ve İzmir'deki ziraî mücadele enstitülerinde çalışmış olan Hans Bremer de bir süre için Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görev almıştır. Türkiye'de bulunduğu yıllarda özellikle bitki hastalıkları konusunda araştırmalar yapmıştır.

Bu bilim adamları İkinci Dünya Savaşı yıllarını Türkiye'de geçirmişler ve en buhranlı günlerde dahi görevlerini ihmal etmemişlerdir. Kendi alanlarıyla

ilgili çeşitli araştırma faaliyetlerinde bulunmuşlar bu araştırmalarının sonuçlarını yalnız olarak veya mesai arkadaşlarıyla birlikte yayınlamışlardır. Diğer taraftan Yüksek Ziraat Enstitüsü gibi Türkiye'de ziraat öğretiminde ve araştırmalarında öncü olan bir kurumun faaliyetine katkıda bulunmuşlardır. Bu bilim adamlarının yanında yetişen Türk bilim adamları Türkiye'de daha sonra açılacak olan ziraat fakültelerinin yanısıra başta 1942 yılında kurulan Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi olmak üzere diğer fen fakültelerinde de görev almışlardır. Böylece, görev aldıkları yıllardan daha sonra ve görev aldıkları fakülte dışında da çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu bilim adamlarının ortak özelliklerinden birisi de, Türkiye'nin önemli tarım ve jeoloji kurumlarında ve ilgili bakanlıklarda araştırmacı ve danışman olarak görev yapmak suretiyle de Türk bilim hayatına katkıda bulunmuş olmalarıdır.

EK 1 – Wilhelm Salomon- Calvi'nin Türkiye'deki yayınları

- *Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler 1, Ankara'nın Su Vaziyeti*, çev. Şevket Ahmed Birand, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul 1936.
- *Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler 2, Samsun ve Sinop Çevresindeki Tektonik Görünümler*, çev. Şevket Ahmed Birand, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul 1936.
- *Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler 3, Boyabab'ın Tertier Çukuru ve Boyabab'la Sinop (Karadeniz) Arasındaki Tebeşir Dağları*, çev. Şevket Ahmed Birand, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul 1936.
- *Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler 4, Sinop'un Cenubundaki Tebeşir Dağları Üzerinde Yeni Görüşler*, çev. Şevket Ahmed Birand, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul 1936.
- *Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler 5, Mersin Civarındaki Toroslarda Genç Yükselmeler*, çev. Nafiz İlgüz, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul 1936.
- *Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler 6, Kütahya Civarındaki Kaolin Teşekkülü ve Silisleşme Hadiseleri Hakkında*, çev. Nafiz İlgüz, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul 1936.
- *Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler 7, Anadolu'da Mahruti Tecezzi Şekilleri*, çev. Nafiz İlgüz, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul 1936.
- *Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler 8, Anadolu Ovalarının Teşekkülü*, çev. Şevket Ahmed Birand, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul 1936.
- *Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler 9, Tonal Hattının Anadolu İçlerine Kadar Devamı*, çev. Haydar Bağda, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İstanbul 1937.
- *Kayseri Vilayetinin Su Vaziyetine Bugünkü Durumunun Islahı İçin Ameli Teklifler*, çev. Enver Kurtoğlu, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara 1938.
- "Boyabat-Sinop Arasındaki Dağlara Ait Jeolojik Taslak", *Sinop* (31), 1938, s.1-3.
- *Türkiye'de Zلزelelere Mütteallik Etüdler*, Maden Tetkik Arama Enstitüsü Yayınları, Ankara 1940.
- "Erzincan Yer Sarsıntıları", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, 1/18, II. Kanun 1940, s.25-29.
- "Anadolu'nun Tektonik Bünyesi Hakkındaki Almanca Tezin Bir Hülasası", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, sayı 1/18, 1940, s.30-40.

- "Kurze Übersicht über den tektonischen Bau anatoliens", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, 1/18, 1940, s.35-74.
- "20 Şubat 1940 Tarihinde Erciyes'te Vuku Bulan Yer Sarsıntısı", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, 2/19, 1940, s.180-184.
- "Merkezi Anadolu Ovalarının Jeolojik ve Hidrojeolojik Müşahedeleri Hakkındaki Almanca Makalenin Hülasası", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, 2/19, 1940, s.184-185. (Hubert Kleinsorge ile birlikte).
- "Geologische und hydrologische Beobachtungen über zentral anatolische Ova", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, 2/19, 1940, s.186-211, (Hubert Kleinsorge ile birlikte).
- "Ankara Civarında Jeolojik Geziler: I - Cenup ve Cenubu Garbi", II-Garp ve Şimal", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, 3/20, 1940, s.380-400 (Hubert Kleinsorge ile birlikte).
- "Ankara'nın Dört Kaplıcası", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, 4/21, 1940, s. 594-601.
- "Ankara-Taşpınar-Lüdümlü", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, 3/20, 1940, s.383-386 (Hubert Kleinsorge ile birlikte).
- "Türkiye Maden Suları ve Ilıcaları Hakkında Jeolojik ve Kimyevî Tedkikler, çev. Hamdi Dilevurgun, *Türk İjyen ve Tecrübi Biyoloji Dergisi*, 1/3, 1940, s.7-40. (Hubert Kleinsorge ile birlikte).
- "Karlsbad-Mühlbrunnen Maden Suyu'na Kimyevi Bakımdan Çok Benzeyen Düzce-Derdin (Bolu Vilayeti) Maden Suyu Menbaası", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, 2/23, 1941, s.192-197.
- "Birleşik Amerika'daki Georgia (Wami Springs) Banyoları Şeklinde Türkiye'de de Sıcak Banyolar Tesis Etmek Kabil mi?", *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası*, 3/24, 1941, s.353-360.
- "Ziraat Vekaleti Vasıtası ile Akay İdaresine Tevdi Olunmak Üzere Yalova Sıcak Su Membaları Üzerine Rapor, *Medikal ve Hidroklimatoloji Yıllığı*, c.2, 1962, s.105-108.
- "Orta Anadolu'da Bazı Tuz Göllerinde Yapılmış Olan Tetkikata Ait Rapor", İstanbul 1947 (Salomon-Calvi'nin ölümünden sonra H.Kleinsorge ve Ekrem Necmi İnel tarafından yayımlanmıştır).

EK 2 – Otto Gerngross'un Türkiye'deki yayınları

- *Şarap Kurulması*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Çiftçiye Öğüt 1, Ankara 1934.
- *Buğday Unlarının Pişme Kabiliyeti ve Bunun Tecrübi Olarak Tayini*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmaları, sayı 31, Ankara 1936, çev. Turgut B. Yazar.
- *Türkiye'de Ziraat ve Deri Endüstrisi*, Ankara 1938, çev. Cahit Öncü.
- *Türkiye'de Debağat Maddeleri, Ham ve İşlenmiş Deri Vaziyeti*, Ankara 1938, çev. Cahit Öncü.
- *Türkiye'de Bir Dericilik Enstitüsünün Kurulmasını İcap Ettiren Esasat*, Ankara 1938, çev. Cahit Öncü.
- *Zirai Hammaddeler Teknolojisi Talebe Ders Klavuzu*, Ankara 1938, çev. Tahsin Yazıcıoğlu ve Cahit Öncü.
- *Ankara İklim ve Toprak Şartları Tesiri Altında Bazı Ecnebi Buğday Tipleri Tanelerinin Dahili ve Harici Evsafında Vaki Olan Değişiklikler Hakkında*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1939 (Nejat Bekmen ile birlikte, Türkçe Almanca), çev. Tahsin Yazıcıoğlu.
- *Buğdayların Kalitesi ve Muhteviyatları Üzerine Sun'î Gübrelere Tesir Kabiliyeti*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmaları, sayı 112, Ankara 1941, 12 s. (F. Christiansen Weniger ve Emin Emre ile).

- *Yüksek Öğütme Dereceli Undan Yapılan Tek Ekmeğin Tağdiye ve Bilhassa Türkiye'de Halkın Anti-beriberi B1 Vitamin İhtiyacı Bakımından Ehemmiyeti*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmaları, sayı 124, Ankara 1941.
- "Türkiye ve Yunanistan Palamutları Üzerine", *Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, c.I, 1948, s.59-88, çev. Cahit Öncü.
- "Shiff Bazlarının Sağlamlıkları Üzerinde Aldehyd ve Amino-komponentlerinin Tesirleri ve Termik Değişimler", *Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, c.III, 1950, s.143- 201, çev. Enver İzgü.
- "Türkiye Palamutları Üzerine Çalışmalar II", *Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, c.III, 1950, s.87-142, (Envare Ünseren ile).

EK 3: Pfannenstiel'in Türkiye'deki yayınları ile Almanya'ya döndükten sonra Türkiye hakkındaki yayınları

- *Ankara'nın Diluvyal Moloz-Sekileri ve Avrupa'nın Quartaer Kronolojisine Göre Tasnifleri*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1941, 26+2 s. (harita), çev. Tiraje Tansu.
- "Die altsteinzeitlichen Kulturen Anatoliens", *Istanbul Forschungen*, cilt 15, yayınlayan Kurt Bittel, Berlin 1941.
- "Die Diluvialen Entwicklungsstudien und die Urgeschichte von Dardanellen, Marmarameer und Bosphorus, Ein Beitrag zu den Klimatisch bedingten, eustatischen Spiegelschwankungen des Mittelmeers", *Geologische Rundschau*, cilt XXXIV, sayı 7/8, Stuttgart 1944, pp. 342-434.
- *Das Quartar der Levante. Teil III: Rezente Froststrukturböden und Karst des Uludagh (Westtürkei)*. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz 1956.
- *Das Quartar der Levante. Teil IV: Der Kalktuff von Bursa*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz 1957 (Lothar Forcart ile birlikte).

EK 4: Hans Bremer'in Türkiye'deki yayınları

- "İncir Küfü Çürüklüğü Üzerine Aydın Mıntıkasında Bir Tetkik", *Ziraat Dergisi*, c.I, 1940, 4 sayfa (H. İsmen ile).
- "1940 Yılında Türkiye'de Hububat Ziraatinde Pas Hastalığı", *Ziraat Dergisi*, c.II, sayı 23/24/25, 1941-1942, 8 sayfa (M. Özkan ile).
- "Meyve Çürüklüğü Amili İncirin İçine Nasıl Giriyor", *Ziraat Dergisi*, c.VII, sayı 44/45, 1943, 109-112 (H. İsmen ile).
- "Türkiye'de Sürme Hastalığının Mevkii ve Ehemmiyeti", *Ziraat Dergisi*, c.VII, sayı 44/45, 1943, s. 124-130.
- "Türkiye'de Hububatın Pas Hastalıkları Hakkında Tetkik ve Mütalaalar", *Ziraat Dergisi*, c.V, sayı 5, 1944, s.4-12 (M. Özkan ile).
- "Kimyevi Bitki Koruma İlaçlarının Bitkiler Üzerinde Tesirleri", *Ziraat Dergisi*, c.II, sayı 69, 1945, s.7-23 (H. Özkan ile).
- "Türkiye'de Çeltik Hastalıkları", *Ziraat Dergisi*, c.VII, sayı 73/74, 1946, s. 41-53 (H. Özkan ile).
- "Türkiye'nin Parazit Mantarları Üzerine İncelemeler", *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, Seri B, c.XII, 1947, s.122-172 (H. İsmen, G. Karel, H. Özkan ve M. Özkan ile).
- "Türkiye'nin Parazit Mantarları Üzerine İncelemeler II", *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, Seri B, c.XII, 1947, s. 303-334 (H. İsmen, G. Karel, H. Özkan ve M. Özkan ile).
- "Ankara Step İkliminde Odunlu Bitkiler Üzerinde Müşahedeler", *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, Seri B, c.XII, 1947, sayı 1, s.9-34.

- "Hububat Bitkilerinde Panaşür ve Başak Çalıklığı", *Ziraat Dergisi*, c.VIII, 1947, sayı 85, s.8-16 (M. Özkan ile).
- "Bir Çayır Otunda Evcil Hayvanları Zehirleyen Mantar", *Ziraat Dergisi*, c.VIII, 1947, sayı 86, s.4-6 (S. Kuntay ile).
- "Bitki Koruma İlaçlarının Modern İnkişafı", *Ziraat Dergisi*, c.VIII, 1947, sayı 85, s.20-28.
- *Türkiye Fitopatolojisi*, Genel Bölüm, cilt I, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara 1948, çev. Mediha Özkan, 290 sayfa.
- *Türkiye Fitopatolojisi*, Özel Bölüm, cilt II, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Ankara 1948, çev. Mediha Özkan- Hamdi Özkan, 275 sayfa.
- "Türkiye'nin Parazit Mantarları Üzerine İncelemeler III", *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, Seri B, c.XIII, 1948, s. 1-53, (H. İsmen, G. Karel, H. Özkan ve M. Özkan ile).
- "Türkiye'de Patatesin Virus Hastalıkları", *Tarım Bakanlığı Dergisi*, c.II, sayı 12, 1948, s. 13-17.
- "Kök Uru", *Tarım Bakanlığı Dergisi*, c.II, sayı 10, 1948, s. 14-16.
- "Bitkilerde Koloroz", *Ziraat Dergisi*, c.X, sayı 96, 1949, s.18-23.
- "Türkiye'de Arpa Rastığının Yeni Amili Ustilago Nigra", *Ziraat Dergisi*, sayı 99, 1950, s.1-12, (N. Göksel ile).
- "Domateslerde solgunluk", *Mahsul Hekimi*, c.III, sayı 5, 1950, s.108-111 (M. Özkan ile).
- "Memeli Pas Mücadelesi", *Mahsul Hekimi*, c.III, sayı 9, 1950, s.209-212 (N. Göksel ile).
- "Darı Rastığı ve Mücadelesi", *Ziraat Dergisi*, sayı 101, 1950, s.21-26 (M. Özkan ile).
- "Gammexean'ın İlaçlarının Toprağa Verilişinde Dikkat Edilecek Noktalar", *Mahsul Hekimi*, c.III, sayı 6, s.132-133 (N. Tuatay ile).
- "Türkiye'nin Parazit Mantarları Üzerine İncelemeler IV", *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, Seri B, c.XVII, 1950, sayı 2, s.145-160 (G. Karel, K. Bıyıklıoğlu, N. Göksel, F. Petrak ile).
- "Türkiye'nin Parazit Mantarları Üzerine İncelemeler V", *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, Seri B, c.XVII, 1950, sayı 2, s.161-181 (G. Karel, K. Bıyıklıoğlu, N. Köksel, F. Petrak ile).
- "Türkiye'nin Parazit Mantarları Üzerine İncelemeler VI", *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, Seri B, c.XVII, 1950, sayı 3, s.259-276 (G. Karel, K. Bıyıklıoğlu, N. Köksel, F. Petrak ile).
- "Türkiye'nin Parazit Mantarları Üzerine İncelemeler VII", *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, Seri B, c.XVIII, 1950, sayı 4, s.277-288 (G. Karel, K. Bıyıklıoğlu, N. Köksel, F. Petrak ile).
- "Bakliyat ve Sebze Tohumları Üzerinde İlaçlama Denemeleri", *Bitki Koruma Bülteni*, c.I, Ankara 1950, s.16-28 (K. Bıyıklıoğlu ile).
- "Türkiye Kültür Bitkilerinde Tabiat Şartlarının Sebep Olduğu Patolojik Problemler", *Bitki Koruma Bülteni*, c.III, 1952, s.3-13 (M. Özkan ile).
- "Bartschia Trixago Buğday Paraziti", *Bitki Koruma Bülteni*, c.V, 1953, s.15-19.
- "Ağaçlarda Klorozu Önlemek İçin Yeni Metod", *Tomurcuk*, c.III, sayı 34, 1954, s.13.

Emigré scientists at the Ankara Higher Institute of Agriculture

The opening of the Higher Institute of Agriculture (*Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü*) in 1933 in Ankara, and that of Istanbul University the same year following the Atatürk's University Reformation were two major events having significant impact on Turkish education and science. The aim in establishing both institutions was to introduce the scientific methods of the new century into Turkey. European scholars were recruited to both institutions for this purpose. Though most of the appointed academicians were from Germany. Almost all of the scientists arriving at the Istanbul University were those discharged from their posts in German universities. On the other hand, scholars nominated by the Reich held professorships in the Higher Institute of Agriculture in Ankara. Thus, while scholars worked as emigrants in Istanbul. Others worked as representatives of German universities in Ankara from 1933 until early 1940s. There were, however, four émigré scientists in the Higher Institute of Agriculture at Ankara: The geologists Wilhelm Salomon-Calvi and Max Pfannenstiel, the chemist Otto Gerngross, and the botanist Hans Bremer. All four contributed to the Turkish agriculture and geology as researchers, professors or/and advisers in Higher Institute of Agriculture and other Turkish governmental institutions.

Key words: Ankara Higher Institute of Agriculture, émigré scientists, agricultural education, history of science; **Anahtar kelimeler:** Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, mülteci bilim adamları, tarım eğitimi, bilim tarihi.